

УДК 338.246.2 : 332.21 : 504.062.4

**ІНСТРУМЕНТАРІЙ МЕХАНІЗМУ РЕНТНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
В ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ Й ВІДТВОРЕННЯ
ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ АГРОСФЕРИ**

Н. Ступень, здобувач

Інститут агроекології і природокористування НААНУ

Постановка проблеми. Земельні ресурси та їх ефективне використання й відтворення є чинниками, які значною мірою визначають економічну ситуацію в країні. Це зумовлено тим, що земля виступає основним засобом виробництва в аграрному секторі та однією з умов виробництва в багатьох інших секторах економіки. Тому на сьогодні питання ефективного регулювання процесу відтворення земельних ресурсів агросфери набуває виняткової актуальності. При цьому основою побудови дієвого економічного механізму відтворення земельних ресурсів є теорія ренти. Водночас рентні відносини становлять собою форму реалізації права власності на землю. Саме в них знаходить конкретне вираження система суспільно-виробничих відносин щодо володіння, користування й розпорядження земельними ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання земельної ренти розкриті в працях представників різних шкіл політичної економії, зокрема: Ф. Кене, Дж. Б. Кларка, К. Маркса, У. Петті, Д. Рікардо, А. Сміта та ін. Загалом регулювання засад ринку земельних відносин є тематикою багатьох досліджень вітчизняних і зарубіжних учених. Зокрема питанням перетворення та перспективам розвитку аграрного сектору економіки, створення відповідної інфраструктури ринку земель присвячено праці В. Амбросова, Д. Бамбідри, Г. Гуцуляка, Т. Дудара, П. Саблука, А. Сохничя, М. Ступеня, В. Трегобчука, А. Третяка, М. Федорова та ін. Основні тенденції запровадження природної ренти та її взаємозв'язок з охороною довкілля висвітлено у працях Ю. Бобилева, К. Гофмана, Є. Шарипової, І. Черкашина та ін.

Водночас деякі проблеми у сфері регулювання земельних відносин досі залишаються дискусійними. На часі створення ефективного механізму рентного регулювання безпосередньо в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери, зокрема в частині його дієвого інструментального забезпечення.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є визначення та аналіз інструментів механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери.

Виклад основного матеріалу. Існуючий в країні механізм рентного регулювання у сфері аграрного природокористування та екологічного оподаткування не сприяє акумулюванню фінансових резервів та їх цілеспрямованому використанню на природоохоронні й ресурсовідтворювані цілі. Крім того, система платежів за використання земельних ресурсів агросфери, сформована на рентній основі, не відображає реальних екологічних втрат, справляючи негативний вплив на стан аграрного сектору економіки країни. Тобто на сьогодні відсутня не лише науково обґрунтована концепція розвитку регулювання рентних відносин у сфері раціонального землекористування, а й дієвий механізм такого регулювання, оскільки отримання рентного доходу за нинішніх умов господарювання спрямоване тільки на екстенсивне використання земель, без урахування екологічної складової.

Модернізація економіки, як і природно-ресурсної сфери, на основі вдосконалення рентних відносин вимагає передусім утвердження національної ідеології та розробки концептуальних засад стратегії, які б дали змогу збалансувати соціальні, економічні й екологічні фактори, визначити та забезпечити оптимальні вектори подальшого зростання, сконцентрувати національні зусилля для економічного прориву на базі не наздоганяючої, що відбувалося за умов планово-регульованої економіки, а випереджальної конкурентоспроможної економіки [2, с. 81; 5].

Рентна політика виступає складовою державної економічної політики, яка заснована на певній науковій базі, системі принципів і напрямів діяльності [5], включаючи інституційний, податковий, ціновий, регулюючий та інші елементи. При цьому рентне регулювання передбачає застосування специфічного інструментарію, а також системного нормативно-правового забезпечення.

Ефективне функціонування механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери пов'язане з низкою проблем, зокрема [4, с. 75–76]: нині для суб'єктів господарювання високий рівень зацікавленості викликають лише земельні ділянки, здатні приносити високий рентний дохід; суб'єкти господарювання, які отримують доступ до розпоряджання земельним ресурсом, намагаються урізноманітнити та збільшити шляхи генерування земельної ренти; рентний дохід майже не позначається на рівні нарощування національного багатства країни, оскільки земельна рента практично не використовується державою.

Рентний дохід у процесі раціонального землекористування в аграрному секторі набуває якостей відтворювальної категорії. Тобто, на нашу думку, в аграрному секторі скомпонувалися чотири видозміни вилучення частки отримув-

ваної земельної ренти: вилучення державою через підтримку державної власності; привласнення суспільством через низькі ціни на продукти харчування; вилучення у вигляді орендної плати; через застосування податково-бюджетного механізму (створена система рентовловлюючих податків, тобто визначена частина рентних доходів вилучається до бюджету й утворює певний стабілізаційний фінансовий резерв, який використовується за умов погіршення ринкової кон'юнктури на рентні ресурси). Проте в жодному варіанті вилучення земельної ренти не враховуються реальні екологічні втрати й зниження природної родючості земельних угідь.

Земельна рента є категорією рентного доходу, що виникає внаслідок господарської діяльності, пов'язаної з використанням земельних ресурсів (яким притаманна вичерпність або відновлюваність) засобів виробництва. Такий рентний дохід розподіляється між власником земельного ресурсу – державою (її органами) чи будь-яким суб'єктом (власником земельного ресурсу), та користувачем цього ресурсу – суб'єктом господарювання [3, с. 208;5]. Тобто нині земельну ренту нагромаджують лише два економічні суб'єкти – агропідприємства, що використовують рентні ресурси (при цьому не завжди можуть їх освоїти навіть для потреб власної інвестиційної політики), і держава – в особі державного апарату (яка формує доходи бюджету, використовувані для цілей державної політики).

Зауважимо, що, якби Україна повністю використовувала додаткове джерело фінансових засобів від природної та економічної ренти, її економіка в соціальному розвитку могла піти шляхом передових країн Європи і світу, де певний відсоток національного доходу перераховується на соціальні потреби [2, с. 83–84]. При цьому головна роль рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери має виражатися у забезпеченні просторового базису існування суспільства, за умови одночасного забезпечення і нарощування національного багатства країни, а також задоволення проблем продовольчої безпеки.

Тому під рентним регулюванням у процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери можемо розуміти певну систему інструментів та методів впливу у сфері раціонального землекористування, за допомогою яких можлива реалізація соціально-економічних та організаційно-правових відносин держави й сільськогосподарських організацій з приводу володіння, розпоряджання і користування землею через утворення земельної ренти на основі врахування екологічної складової. Відповідно до цього можна визначити окремі властивості регулювання: зміна економічної поведінки суб'єктів господарювання, послідовне досягнення цілей, комплекс методів та інструментів впливу, еколого-економічні функції, справедливе використання і розподіл економічних ресурсів.

За визначених умов, механізм рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери має ґрунтуватися на характерних рисах та особливостях сільськогосподарських земель як економічного активу національного багатства, а також на взаємозв'язках форм земельних і рентних відносин та встановлювати: рентний горизонт, тобто тимчасовий період отримання додаткового доходу; накопичення рентних доходів; мінімальний розмір трансакційних витрат механізму вилучення; умови, за яких земельні ресурси переходять у категорію рентних.

Крім того, механізм рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів не може ефективно працювати і без відповідного інституціонального забезпечення, без урахування тенденцій розвитку природно-ресурсної сфери та інноваційних процесів, що відбуваються в рентоносних галузях економіки [1]. Тому в межах інституційного підходу суб'єктом регулювання земельних відносин має бути система інститутів рентного регулювання, основним видом діяльності яких повинно бути управління рентним доходом. Так, інституту рентного регулювання мають бути притаманні такі властивості: дієва організаційна структура, яка забезпечуватиме отримання земельної ренти на заданому рівні; виявлення тих земельних ресурсів, споживчі якості яких дають змогу генерувати рентний дохід відповідного рівня; визначення вимог до власника земельного ресурсу; визначення можливого періоду отримання рентного доходу для кожної форми земельної ренти; спільне нормативне регулювання у сферах оподаткування та інвестиційної діяльності; виділення чинників, що впливають на розмір рентного доходу; розробка системи розподілу земельної ренти у розрахунковому періоді; оцінка ризиків, що впливають на рентний дохід та методи управління ними. Тобто інституції рентного регулювання мають передбачати належне фінансово-економічне забезпечення та державне регулювання на основі врахування принципів функціонування суспільно-виробничих відносин. Тому створення відповідних дієвих інститутів мусить супроводжуватися розробкою низки заходів у сфері рентного регулювання.

Методологічною основою інструментарію механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери варто вважати [4, с. 76]: ризикову оцінку чинників впливу на формування земельної ренти в аграрному секторі; економічну та грошову оцінку земель сільськогосподарського призначення; коригування грошової оцінки сільськогосподарських земель для цілей оподаткування рентною платою. Рівень диференціації інструментів регулювання варто визначати за двома основними напрямками: облік нерівності природних (природно-кліматичних) чинників та облік нерівності економічних (економіко-географічних та інституційно-економічних) чинників, таких як: результати дій власника та користувача земельного ресурсу; інфраструктурні економічні фактори, які не є результатом дій власника та користувача земельного ресурсу; результати дій контрагентів власника та користувача земельного ресурсу.

Отже, комплекс інструментів механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери (див. рис.) повинен включати в себе інструменти системного і приватного характеру, що мають єдину методологічну основу владного впливу. До системних інструментів регулювання державного рівня варто віднести: державні цільові програми; інвестиційну, податкову, цінову, антимонопольну політику; державну підтримку аграрних товаровиробників; науково-технічне та інноваційне забезпечення тощо. До приватних інструментів регулювання доцільно віднести: умови надання земель сільськогосподарського призначення у користування та власність, нормативи землекористування, державний земельний кадастр, державний нагляд у сфері землекористування, систему планування заходів з охорони земель, методіку

грошової оцінки сільськогосподарських земель тощо. Тобто у методологічному сенсі комплекс інструментів рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів спирається на дві взаємодоповняльні складові: грошову оцінку сільськогосподарських земель та алеаторність ренти.

Рис. Інструментальне забезпечення рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери*.

*Джерело: авторська розробка.

Висновки. Формування механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери, на нашу думку, має здійснюватися за допомогою низки заходів через застосування відповідних інструментів впливу з урахуванням методологічного, нормативно-правового та інституційного забезпечення, ґрунтуючись на стійких взаємозв'язках між цільовими орієнтирами та інструментами регулювання. При цьому елементи такого механізму визначають структуру і функціональний зміст регулювання. За допомогою необхідних заходів застосування зазначених інструментів сприятиме накопиченню потрібних фінансових запасів та їх планомірному використанню на природоохоронні й ресурсовідтворні цілі.

Бібліографічний список

1. Болгарова Н. К. Інституційні аспекти формування рентних відносин [Електронний ресурс] / Н. К. Болгарова. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/>.

2. Двігун А. О. Пріоритетні напрями регулювання рентних відносин в умовах системного реформування адміністративно-територіального устрою України [Електронний ресурс] / А. О. Двігун // Регіональна економіка. – 2008. – № 4. – С. 81–86. – Режим доступу : <http://dspace.nbu.gov.ua/>.
3. Дейнеко Л. В. Науково-методичні підходи до створення регуляторного механізму щодо забезпечення раціонального перерозподілу рентного доходу у продовольчій сфері України / Л. В. Дейнеко, Е. І. Шелудько // Прометей. – 2007. – Вип. 1 (22). – С. 207–209.
4. Малыш Е. В. Система инструментов регулирования земельно-рентных отношений / Е. В. Малыш // Аграрный вестник Урала. – 2012. – № 10 (102). – С. 74–77.
5. Рентні відносини в системі модернізації національного господарства. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rvps.kiev.ua/PUBLIK/>.

Ступень Н. Инструментарій механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери

Розкрито та проаналізовано інструментарій механізму рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери, що базується на стійких взаємозв'язках між цільовими орієнтирами й інструментами регулювання. Встановлено, що комплекс інструментів механізму рентного регулювання охоплює інструменти системного і приватного характеру, які мають єдину методологічну основу владного впливу. Визначено сутність рентного регулювання в процесі використання й відтворення земельних ресурсів агросфери.

Ключові слова: інструменти, механізм, рентне регулювання, земельна рента, інституції, відтворення, земельні ресурси.

Stupen N. Tool mechanism of the rent regulation in the process of the agrosphere land resources use and reproduction

This article deals with the rental adjustment mechanism tools in the process of use and reproduction of the agrosphere land resources, based on stable interconnection between targets and instruments of regulation. It was found that a set of mechanism instruments of the rental regulation includes tools of a system and private nature, with common methodological basis of the powerful influence. The author defines the essence of the rental regulation in the use and reproduction of the agrosphere land resources.

Key words: instruments, mechanism, rent regulation, land rent, institutions, reproduction, land resources.

Ступень Н. Инструментарий механизма рентного регулирования в процессе использования и воспроизводства земельных ресурсов агросферы

Раскрыт и проанализирован инструментарий механизма рентного регулирования в процессе использования и воспроизводства земельных ресурсов агросферы, базирующийся на устойчивых взаимосвязях между целевыми ориентирами и инструментами регулирования. Установлено, что комплекс инструментов механизма рентного регулирования содержит инструменты системного и частного характера, имеющие единую методологическую основу властного воздействия.

Определена сущность рентного регулирования в процессе использования и воспроизводства земельных ресурсов агросферы.

Ключевые слова: инструменты, механизм, рентное регулирование, земельная рента, институты, воспроизведение, земельные ресурсы.